

Самоактуалізація майбутнього фахівця соціальної сфери в контексті організації самостійної навчальної діяльності

Світлана ГРИЩЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка

У контексті розбудови України як демократичної, правової, соціальної держави актуальною є проблема підготовки фахівців соціальної сфери, від розвитку якої значною мірою залежить подальший поступ суспільства. З огляду на це виникає потреба у розгляді питання про навчання майбутнього працівника соціальної сфери як один із напрямів модернізації вищої освіти на сучасному етапі.

Освіта, орієнтована на особистість у процесі її вільного розвитку, висуває особливі вимоги до сучасного соціального працівника та соціального педагога, характеру їхньої професійної підготовки й індивідуальної творчої спрямованості. Велика кількість досліджень доводить (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, Є.О. Клімов, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та ін.), що навіть високий рівень засвоєння знань і вмінь суттєво залежить від індивідуальних особливостей тих, хто навчається. Варто наголосити, що саморозвиток майбутнього фахівця соціальної сфери потребує організованої соціально-педагогічної підтримки викладача, особливо на початковому етапі навчання в педагогічному університеті. Освітня мета підготовки творчої особистості полягає в такому залученні зовнішніх щодо суб'єкта освітнього процесу знань до його потреб, коли процеси самоактуалізації набувають особистісної мотиваційної опори.

Останнім часом з'явилося чимало досліджень, присвячених розв'язанню проблем виявлення і професійної актуалізації стійких інтегральних особистісних особливостей учителя, які регулюють педагогічну діяльність (В.О. Сластьонін, А.К. Маркова); розкриття загальних механізмів регулюючого впливу індивідуальних особливостей особистості на діяльність (В.С. Мерлін, В.О. Ядов).

Отже, деякі вагомні напрацювання з проблеми самоактуалізації особистості є. Але процесуальній самоактуалізації майбутніх фахівців соціальної сфери присвячені поодинокі дослідження (А.Й. Капська). Самоактуалізація і здатність до неї в контексті організації самостійної навчальної діяльності май-

бутнього соціального працівника взагалі ще не були предметом наукових праць.

Тому на сучасному етапі є необхідність у виокремленні основних підходів щодо визначення самоактуалізації особистості в цілому і самоактуалізації особистості майбутнього фахівця соціальної сфери зокрема, а також у розкритті потенційних можливостей процесу самоактуалізації особистості щодо вдосконалення організації самостійної навчальної діяльності і підвищення ефективності її здійснення в умовах вищого педагогічного навчального закладу.

Самоактуалізацію розглядають як мотиваційну і ціннісно-змістову частину самореалізації особистості. Вона передуює або є паралельною щодо предметно-діяльній активності того, хто навчається. Термін «самореалізація» використовується для двох різновидів підвищення свідомості (за Р.Ассаджолі). Один означає самоздійснення (психічне зростання і становлення, пробудження і вияв невідкритих можливостей людини). За своїми ознаками, на думку автора, такий різновид самореалізації збігається із самоактуалізацією, в інтерпретації останньої (за А.Маслоу). Інший різновид самореалізації Р.Ассаджолі називає самоосягненням (осягнення чи розуміння себе, переживання й усвідомлення себе як синтезованого центру). Отже, дослідник визначає «самореалізацію» як ширше поняття, складовими якого є самоактуалізація і самоосягнення [1, с. 132; 4, с. 150; 6].

Поняття «самоактуалізація» характеризується як дещо синтетичне, що охоплює всебічний і безперервний розвиток творчого та духовного потенціалу людини, максимальну реалізацію її можливостей, адекватне сприйняття навколишнього світу і свого місця в ньому, багатство емоційного й духовного життя, високий рівень фізичного здоров'я та моральності [3, с. 22; 4, с. 150]. Усі наведені визначення поняття «самоактуалізація» є результатом осмислення загального саморозвитку особистості у мотиваційному («потреба», «прагнення») і процесуальному («активність», «реалізація», «діяльність», «процес») аспектах. Ці категорії взаємозв'язані, взаємозумовлені й означають певні особливості вибору людиною власної, незалежної від зовнішніх впливів позиції. Згадані категорії також безпосередньо пов'язані і є головними в організації та здійсненні самостійної навчальної діяльності. Саме

тому не можна залишати поза увагою проблему самоактуалізації особистості в цілому і самоактуалізації особистості майбутнього фахівця соціальної сфери зокрема. Для того, щоб він міг осмислено й ефективно самостійно навчатися, необхідно оцінити його здатність до самоактуалізації, тобто вміння долати невпевненість у власних силах, нерішучість у самостійному вирішенні педагогічних і навчальних завдань, з чим майбутній фахівець соціальної сфери стикається майже з першого дня перебування у вищій школі. У загальному розумінні самоактуалізація визначається як прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей (за О.В. Петровським).

Усі автори, які розглядають механізми самореалізації особистості, виділяють самодіяльність як самоздійснення. І це не випадково. Людина не є остаточно сформованою особистістю, вона перебуває в русі-становленні. Він здійснюється у формі самодіяльності, і зміна об'єкта в ньому підпорядкована «самозміненню» суб'єкта. Ця позиція є принципово важливою щодо усвідомлення умов і механізму самоактуалізації особистості.

У психологічній науці феномен самоактуалізації стає самостійним предметом дослідження. Ним цікавилися зарубіжні представники гуманістичної психології (К.Гольдштейн, А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл та ін.). Підґрунтям такої психології є філософія гуманізму й екзистенціалізму. Саме в гуманістичній психології, яка виникла у США наприкінці 50-х – початку 60-х років ХХ століття як реакція на бездуховність і механістичність традиційної психології, що втратила живу людину в розмаїтті спеціального знання, і було концептуально визначено проблему самоактуалізації особистості.

Аналіз проведеної практичної роботи з виявлення потенційних особливостей особистості майбутнього фахівця соціальної сфери, які б сприяли самостійній навчальній діяльності, показує, що лише незначний відсоток студентів (у різних групах, на різних спеціальностях і курсах – 2–4%) без стороннього впливу може результативно самостійно навчатися й отримувати належні знання з різних напрямів підготовки. Виникає глибоке протиріччя між передбаченим навчальними планами рівнем самостійного оволодіння студентами знань і їхніми реальними можливостями. Згідно із соціально-психологічними дослідженнями, коли студентів запитують про те, які проблеми в них виникають під час організації процесу навчання у вищій педагогічній школі, то до 50% передусім називають власну навчальну перевантаженість [4, с. 153].

Зазначимо, що нині кількість академічних годин зменшується (на соціально-педагогічних спеціальностях, відповідно до Державного стандарту, їх 30), однак студенти все одно скаржаться на навчальну перевантаженість. Це можна пояснити об'єктивними і суб'єктивними причинами. Серед об'єктивних такі: недостатня увага, яка приділяється саме організації самостійної роботи учнів

у школі (у педагогічній і методичній літературі це ґрунтовно висвітлено, а ось питання, якою має бути цілісна структура самостійної навчальної діяльності учня та механізми її виконання, потребує досконалого дослідження і практичного застосування); недосконала структура самостійної навчальної діяльності студента у вищій школі в цілому і у вищій педагогічній школі зокрема, оскільки останнім часом, відповідно до нового Державного стандарту підготовки спеціалістів соціальної та соціально-педагогічної сфери, збільшуються обсяги матеріалу, який вноситься на самостійне опрацювання; неналежний рівень підготовленості студентів-першокурсників до навчання з фахових дисциплін як результат недостатньо якісних знань, набутих у школі, що ускладнює сприйняття матеріалу навіть під час аудиторних занять і майже унеможлиблює виконання певних завдань самостійно; недосконале забезпечення комп'ютерними технологіями, що обмежує самостійний доступ до новітньої інформації, яка б сприяла більш результативному виконанню різних завдань; невідповідна психологічна готовність студентів до самостійності в цілому і як результат – до здійснення самостійної навчальної діяльності; нездатність до самоактуалізації особистості, зумовлена традиційним навчанням у середній школі, де основне навантаження щодо організації навчального процесу покладається здебільшого на того, хто навчає, а не на того, хто навчається.

Серед суб'єктивних причин такі: психологічні індивідуальні особливості деяких студентів, які можуть впливати на результативність самостійної навчальної діяльності (невпевненість у собі, в якості і достатності власних знань, страх перед труднощами тощо); нерозуміння деякими студентами важливості виконання завдань, передбачених для самостійного опрацювання, що є причиною невідповідального ставлення до самостійної навчальної діяльності в цілому; невміння організувати свій позааудиторний час, що також можна вважати одним із проявів нездатності до самоактуалізації [там само, с. 154].

Один із якісних шляхів подолання причин, які негативно впливають на самостійну навчальну діяльність студентів у вищому педагогічному навчальному закладі, – організація і впровадження у вищій педагогічній школі цілеспрямованих заходів, які б позитивно впливали на здатність до самоактуалізації майбутніх фахівців соціальної сфери. Відповідно до цього варто згадати про вісім шляхів і способів поведінки, які ведуть до самоактуалізації, за А.Маслоу, і як вони можуть бути спроектовані на поведінку особистості в процесі організації та здійснення самостійної навчальної діяльності.

Усвідомлення і прийняття своїх переживань А.Маслоу називав «моментами підвищення свідомості» й «інтенсивного інтересу», коли «Я» реалізує себе. У процесі здійснення самостійної навчальної діяльності необхідно максимально розуміти власні переживання щодо навчального матеріалу,

який треба самостійно опрацювати найближчим часом. Це дасть можливість розподілити матеріал для першочергового опрацювання чи то відкладення його розгляду надалі, визначитися з часом, який потрібен для того чи іншого виду роботи. Навчальний матеріал, передбачений для самостійного вивчення, не завжди може викликати інтенсивний інтерес. Тому викладач має закласти інформацію, яка була б максимально цікавою для студента, звичайно, враховуючи специфіку курсу і тематики, у межах яких передбачено певні обсяги для самостійного опрацювання. По-перше, необхідно акцентувати увагу на практичну професійну чи майбутню навчальну діяльність, намагатись максимально пов'язувати завдання з уже набутих навчальним і життєвим досвідом студента. По-друге, дотримуватись оптимального рівня складності матеріалу, за можливістю прогнозувати потенційні проблеми, які можуть виникнути під час самостійного опрацювання. Звичайно, ці положення є певною мірою ідеалізованим варіантом, але зусилля неодмінно треба докласти, щоб мати результат [там само, с. 155; 7, с. 110].

«Необхідно уявити собі життя як процес постійного вибору... Самоактуалізація – це безперервний процес; багаторазовий окремий вибір... Самоактуалізація означає вибір із цих можливостей можливості зростання» [7, с. 110]. Студента треба переконати, що без постійного зростання неможливо рухатись уперед, оскільки лише власні прагнення й амбіційні бажання можуть спонукати особистість до виконання певної діяльності, зокрема самостійної. Необхідно впевнено приймати рішення, оскільки ніхто краще не розуміє потреби і прагнення студента, ніж він сам. Іноді студент може переконати викладача у належному рівні своїх знань, але обманути себе неможливо. Закінчивши навчання і приступивши до виконання соціально-педагогічних обов'язків, він стикається з реальними проблемами, розв'язувати які йому доведеться передусім самостійно.

А.Маслоу говорить про необхідність виявити свою «самість», усвідомити власну унікальність. Найсприятливішою є самостійна навчальна діяльність, під час якої студент навчає і навчається. Він сам обирає найбільш ефективні методи і засоби навчання, які максимально відповідають його індивідуальним психологічним особливостям. Завдання кафедр і викладача особисто полягає в тому, щоб урізноманітнити в рекомендаціях для самостійної роботи з окремих дисциплін пропонувані методики, методи і засоби щодо самостійного набуття знань з урахуванням специфіки навчального предмета і цим забезпечити диференціацію й індивідуалізацію самостійного навчання. Специфіка самостійної навчальної діяльності унеможлиблює перекладання відповідальності на когось іншого. Чим відповідальнішим буде студент під час самостійної навчальної діяльності, тим кращим буде очікуваний результат.

На нашу думку, варто зробити деякі застереження. З одного боку, студент контролює отримані результати власної самостійної навчальної діяльності. З іншого, вони впливають на остаточний результат підготовки з певної навчальної дисципліни і на підготовку спеціаліста в цілому. І важливо, щоб уявлення про себе в цілому збігалися з вимогами щодо обсягу необхідних знань з окремих предметів і передбачуваного результату підготовки фахівця. Тому потрібно на належному науковому і методичному рівнях розробляти методики для здійснення самооцінки і самоконтролю знань: поточних, тематичних (модульних), проміжних, звітних і остаточних (кінцевих).

Самоактуалізація розглядається не як остаточний стан, а як процес реалізації своїх можливостей. Якщо не буде системності і постійності у самостійному навчанні, то не варто розраховувати на належний результат. Студент, який протягом семестру цілеспрямовано і з урахуванням усіх висунутих положень щодо самоактуалізації здійснюватиме самостійну навчальну діяльність, отримає набагато ґрунтовніші знання, ніж той, хто спробує надолужити втрачене в останній момент.

Вищі переживання (радість і горе) як моменти, епізоди самоактуалізації, згідно з теорією А.Маслоу, сприяють звільненню людини від неправильних уявлень про себе, свої можливості в навчанні, від певних побоювань щодо неспроможності виконати об'ємні, комплексні і непрості завдання самостійно тощо [7; 8].

Отже, згідно з концепцією А.Маслоу і К.Роджерса, можна виділити певні способи впливу на особистість майбутнього фахівця соціальної сфери, які б сприяли процесу самоактуалізації його особистості, розкриттю потенційних можливостей під час організації самостійної навчальної діяльності і підвищенню ефективності її здійснення в умовах вищого педагогічного навчального закладу. А саме:

- акцентувати увагу на майбутню практичну професійну діяльність;
- максимально пов'язувати завдання з уже набутих навчальним та життєвим досвідом студента;
- дотримуватись оптимального рівня складності навчального матеріалу;
- прогнозувати потенційні труднощі;
- переконати студента, що лише власні прагнення й амбіційні бажання можуть спонукати особистість до виконання певних дій і певної діяльності;
- спонукати студента впевнено робити вибір на користь знань і не боятися приймати самостійні рішення;
- дозволити студенту самому обирати найбільш ефективні методи і засоби навчання, які максимально відповідають його індивідуальним психологічним особливостям;
- урізноманітнити у методичних рекомендаціях для самостійної роботи з деяких дисциплін пропонувані методики, методи і засоби щодо самостійно-

го набуття знань з урахуванням специфіки навчального предмета;

- забезпечити диференціацію й індивідуалізацію самостійного навчання;
- стимулювати відповідальне і з розумінням справи ставлення студента до власних дій;
- на належному науковому і методичному рівнях розробляти методики для здійснення самооцінки і самоконтролю знань;
- забезпечити системність у здійсненні самостійної навчальної діяльності;
- підтримувати позитивний емоційний стан як результат задоволення від власної самостійної навчальної діяльності;
- сприяти поступовому звільненню від неправильних уявлень про себе;
- сприяти перетворенню самостійної навчальної діяльності на справжню цінність студента – майбутнього вчителя, яка б поступово ставала потребою особистості [2, с. 37].

Результат досліджень підтверджує необхідність цілеспрямованого впливу на особистість майбутнього фахівця соціальної сфери для підвищення результативності самоактуалізації та самостійної навчальної діяльності під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Література

1. Ассаджолі Р. Психосинтез: теорія і практика. – М., 1994. – 261 с.
2. Волинка Г.И. О некоторых закономерностях самореализации и самореализующейся личности // Проблема самореализации личности в педвузе и общеобразовательной школе. Тезисы докладов межвузовской научной конференции. – Киев, 1990. – 275 с.
3. Гозман Л.Я., Кроз В., Латинская М.В. Самоактуализационный тест. – М., 1995. – 44 с.
4. Грищенко С.В. Самовиховання особистості. Монографія. – Чернігів, Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2009. – 252 с.
5. Коростылева Л.А. Проблема самореализации личности в системе наук о человеке // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб., 1997. – 240 с.
6. Леонтьев Д.А. Развитие идеи самоактуализации в работах А.Маслоу // Вопросы психологии. – 1987. – №3. – С. 150–158.
7. Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности: Тексты / Под ред. А.А. Пузыря. – М., 1982. – 346 с.
8. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: Прогресс, 1994. – 480 с.

Анотації

У статті розкриваються особливості самоактуалізації майбутнього фахівця соціальної сфери як необхідної складової організації самостійної навчальної діяльності, що підвищує результативність навчання у педагогічному університеті.

В статті розкриваються особливості самоактуалізації майбутнього фахівця соціальної сфери, що підвищує результативність навчання у педагогічному університеті.

Actualization of future specialist of social sphere is necessary making organization of independent educational activity which promotes effectiveness of studies in a pedagogical university.